

PAPER DETAILS

TITLE: Türkiye'nin Güvenlik Algılamasındaki Değişim: 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi Sonrası
Dönem

AUTHORS: Soner DURSUN

PAGES: 421-433

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/233371>

TÜRKİYE’NİN GÜVENLİK ALGILAMASINDAKİ DEĞİŞİM: 12 EYLÜL 1980 ASKERİ MÜDAHALESİ SONRASI DÖNEM

Soner DURSUN

Özet

Bu makalenin amacı 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinden sonraki dönemde Türkiye’nin güvenlik yaklaşımındaki değişimleri analiz etmektir. 1980’den önce yaşanan terör olayları Türkiye’nin bekasını ciddi şekilde tehdit etmiştir. Bu bağlamda askeri müdahaleden sonra yaşananlar, Türkiye’nin güvenlik yaklaşımını büyük ölçüde değiştirmiştir. Bu açıdan hangi güvenlik teorilerinin bu değişiklikler ile çıktığı analiz edilmiş ve olaylar kronolojik olarak incelenip dönemin devlet adamlarının anıları, konuşmaları ve bazı köşe yazarlarının yazıları analiz edilmiştir. 1980-1983 arası dönem, askeri yönetimin hakim olduğu bir dönemdir. Bu yüzden realist paradigmanın hakim olduğu görülmektedir. Ancak 1983 yılında parlamenter sistemin gelmesi ile iktidara gelen Turgut Özal hükümetinin politikaları liberal teoriyle izah edilebilir.

Anahtar Kelimeler: *Güvenlik, 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi, 1982 Anayasası, Güvenlik Politikalarının Değişimi.*

TURKEY’S CHANGING SECURITY POLICY AFTER THE 12 SEPTEMBER 1980 COUP

Abstract

This article aims to analyze Turkey’s changing security policy after the period of the 12 September 1980 coup. By the time 1980, the terror events challenged the security of Turkey tragically. At this point it can clearly be said that 12 September coup transformed the Turkey’s security policy on a large scale. In this point of view it is analyzed what security policies match with these transformations in addition the events of the time, statesmen’s speeches and some journalists’ writings. Military power has supremacy during the 1980-1983 time that’s why realist paradigm dominates in this period. However Turgut Ozal’s policies can be explained as liberal theory after the parliamentary system settled in 1983.

Keywords: *Security, The 12 September 1980 Coup, Turkish Constitution of 1982, Transformation of Security Policy.*

Giriş

Cumhuriyet Türkiye'si Osmanlı'nın mirasçısı olarak güvenliğini tehdit eden bazı sorunları da devralmıştır. Sezgin Kaya'ya göre günümüzde birçok istikrarsız ve sorunlu devletler bulunmaktadır. Bunun nedeni Osmanlı'nın sağlıklı bir biçimde çökmüş olmasıdır. Türkiye'nin yabancı devletlere olan ekonomik bağımlılığı bir anlamda güvenlik sorununu ortaya çıkarmıştır¹.

Türkiye'nin güvenlik sorunu deyince ilk düşünmemiz gereken konu terörizm ve buna paralel olarak gelişen siyasi, ekonomik ve kültürel hareketlerdir². Türkiye'nin güvenlik algısını incelerken toplumsal yapının yanında, stratejik konumunu da dikkate almak gerekmektedir.

Türkiye'nin jeostratejik konumuna bağlı olarak, Asya-Avrupa arasında bir köprü vazifesi görmesi ve bölgedeki tek laik-demokratik ülke olması nedeniyle güvenlik kavramı her zaman önem kazanmıştır.

Özellikle komşu ülkelerin siyasi istekleri Türkiye'nin sınırlarına kadar uzandığından bölgedeki terörist gruplara destek vermektedirler. Bu açıdan değerlendirildiğinde özellikle uluslararası ilişkilerin Türkiye'de terörün hız kazandığı dönemde bölgesel ve ülke düzeyindeki siyasi ve sosyal problemlerle yakından ilişkili olduğu gözlemlenecektir³.

1980 öncesi dönemde Türkiye'nin iç sorunlarının arttığı görülmektedir. Anarşi ve terör eylemlerinin artması ve yönetim boşluğunun oluşması sonucunda 12 Eylül 1980 askeri harekâtı olmuş, ardından ülkenin güvenlik yapılanması en üst seviyeye çıkarılmıştır. 1961 Anayasasının, ülkenin güvenliğini sağlamada yetersiz olduğu kabul edilmiş ve 1982 Anayasası ilan edilmiştir.

1980-1990 yılları arasındaki olaylar açıklanırken 1980-1983 ve 1983-1990 yılları olarak iki ayrı döneme ayrılmıştır. Teorik olarak 1983 yılına kadar olan dönemde devletin güvenliği ön planda olduğundan realist akımın etkisi görülmektedir. 1983 sonrası dönemde ise demokratik sistemin yerleşmesiyle liberal politikalar ağır basmaktadır. Türkiye'nin güvenlik algılayışındaki bu değişimler sonuç bölümünde analiz edilmiştir.

12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesinin Türkiye'nin Güvenlik Yaklaşımında Getirdiği Değişiklikler

İkinci Dünya Savaşından sonra, iki kutuplu dünya sistemi ve bu sisteme dayalı güçler dengesi kurulmuş, bu süreçle Soğuk Savaş dönemi başlamıştır. Ancak zaman içerisinde bloklar arasında meydana gelen gelişmeler sonucunda 1962 yılından itibaren bir yumuşama dönemi başlamıştır.

1 Sezgin Kaya, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye'nin Değişen Ulusal Güvenlik Algılaması ve Politikaları", *Avrasya Dosyası*, 2005, C.11, S.2, s.214.

2 Kemal Yalçın, "Türkiye'nin Güvenliği Sorunu, Terörizm ve İran", *Avrasya Dosyası*, Yaz 1995, C.2, s.138.

3 A.g.m., s.138.

1970'li yıllar Türkiye'si, siyasi çalkantıların yarattığı sorunlarla tanımlanacak bir ülke değildir. Özellikle sosyal ve ekonomik alanda gözlemlenen hızlı değişimlerin yarattığı çözümsüz sorunların oluşturduğu karmaşık bir tablo ile de karşı karşıyadır. 1970-1980 arasındaki dönemde şehirli nüfusun oranı % 38.45'ten % 43.91'e yükselirken köylü nüfusun oranı % 61.55'ten % 56.09'a gerilemiştir⁴. Giderek artan köyden kente göç olgusu, birçok travmatik olayın başlangıcı olmuştur. Şehirlere gelen köylü nüfus, buralarda kendine has gecekondu sistemini getirmiş ve bu kesimlerin siyasi ve idari sisteme yönelik isteklerin karşılanamaması sonucunda milli güvenliği sarsacak ideolojik faaliyetler ortaya çıkmıştır. Bu dönemde gecekondu sakinleri, belli ideolojik grupların etkisi altında kaldığından terör ve anarşi ortamının artmasına neden olmuştur.

1973 petrol krizinin Türk ekonomisi üzerinde olumsuz etkisi büyük olmuştur. Dünyada artan petrol fiyatları Türkiye'nin enerji harcamalarını iki-üç kat artırmıştır. Türkiye'nin ihracat gelirlerinin büyük bölümü petrol ithalatına dayandığından dolayı yatırımlara ayrılacak kaynakları azalmıştır. Türk karar vericileri ekonomide yaşanan bu sıkıntıları aşmak için IMF'nin kredi desteğine mecbur kalmış ve 24 Ocak 1980 tarihinde ekonomide radikal tedbirleri öngören kararlar alınmıştır⁵.

24 Ocak Kararları, devletin ekonomideki rolünü sınırlandırarak sanayileşme modelini değiştirmiş ithal ikameciliğe⁶ vazgeçip serbest piyasa güçlerine ağırlık verilmesini ve devletin ekonomi üzerindeki etkinliğinin azaltılmasını öngörmektedir.

1980'lerden sonra dünyada başlayan yeni yapılanma döneminde ise, dünyanın birçok ülkesinde yerel savaşlar, uluslararası sorunlar meydana gelmiş ve yeni güç merkezleri oluşturulmuştur. Bu olay ve gelişmeler halen günümüzde varlığını devam ettirmektedir.

12 Eylül 1980'de Türk Silahlı Kuvvetleri, ülkenin yönetimine el koymuş, Genelkurmay Başkanının başkanlığında, Kara, Deniz ve Hava kuvvetleri ile Jandarma Genel Komutanından oluşan Milli Güvenlik Konseyi, hükümeti feshetmiş, siyasal faaliyetlerini yasaklamış, yeni bir hükümet ve yasama organı kuruluncaya kadar, yasama ve yürütme yetkilerini üstlenmiştir. Milli Güvenlik Konseyinin bir numaralı bildirisinde "ülkenin bütünlüğünü korumak milli birliği ve beraberliği sağlamak muhtemel bir iç savaşı ve kardeş kavgasını önlemek, Devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmak" olarak açıklanmıştır⁷. Bu ifadelerden anlaşıldığı gibi, güvenlik göndergesi olarak "devlet" temel alınmış, teorik olarak da realist paradigmanın argümanları savunulmuştur.

12 Eylül harekâtından sonra Cumhurbaşkanı olan Kenan Evren, bu müdahalenin gerekçelerini şu şekilde sıralamıştır:

4 Türkiye İstatistik Yıllığı (1971), Ankara, 1973, Devlet İstatistik Enstitüsü yay, s.s.30-31.; Türkiye İstatistik Yıllığı (1979), Ankara, 1979, Devlet İstatistik Enstitüsü yay, s.s.29-30.

5 Emin Çölaşan, 24 Ocak Bir Dönemin Perde Arkası, Milliyet Yayınları, İstanbul 1983, s.8.

6 İthal ikamecilik: İçeride dönük sanayileşmedir. Yurt dışında üretilen ürünlerin, yurt içinde üretimini sağlayarak dışarıya bağımlılıktan kurtulmak suretiyle sanayileşmeyi teşvik eden politikadır.

7 A. Şeref Gözübüyük, Açıklamalı Türk Anayasaları 1876, 1921, 1924, 1961, 1982 Anayasalarının yapıları, özellikleri ve yapılan değişiklikler, Ankara, 2005, Turhan Kitabevi, s.201.

“1. Milli birliği korumak

2. Anarşi ve terörü önleyerek, can ve mal güvenliğini tesis etmek

3. Devlet otoritesini hâkim kılmak ve korumak

4. Sosyal barışı, milli anlayış ve beraberliği sağlamak

5. Sosyal adalete, ferdi hak ve hürriyete ve insan haklarına dayalı laik ve cumhuriyet rejimini işlerli kılmak

6. Sivil idareyi yeniden tesis etmek”⁸.

Bu maddelerde hâkim olan görüş devletin bekasını ve halkın güvenliğini temin etmektedir.

12 Eylül Müdahalesi sonrasında bazı köşe yazarlarının yazılarını incelemek faydalı olacaktır. Yurtdışına kaçıp 12 Eylül aleyhine yazılar yazanlara cevap veren Cüneyt Arcayürek şu tespitlerde bulunmuştur :

“Başkalarını bilmem ama kendime soruyorum bazen: Acaba Türkiye ne zaman 12 Eylül harekâtının “Komuta zinciri içinde” yapılmış olmasının mutluluğunu taa benliğinde duyacaktır? Eğer ordu, 12 Eylül öncesi kendi bünyesinde parçalanmasını, bölünmesini isteyenlerin oyuna gelseydi, komuta zinciri içinde harekât edip ihtilali başarmasaydı, başımıza gelecekleri hiç düşünabiliyor musunuz?

Birbirimizi vuracaktık! Bunu hiç unutmayalım, hep düşünelim, bin şükredelim”⁹.

Cumhuriyet gazetesinde Uğur Mumcu’nun yorumları benzer niteliktedir:

“Bir parlamento, anarşi ve teröre karşı çaresiz kalmışsa, kendi kendini “tasfiye” etmiş demektir. Ülkemizde 12 Eylül öncesi durum buydu. Bu yüzden 12 Eylül öncesi Türkiye’de anayasal düzenden, temel hak ve özgürlüklerden de insan haklarından söz etmenin olanağı yoktu. Demokrasi, teröre yenik düşmüştür. Çürümüş bir parlamento ve kırık bir kol gibi çaresiz bir hükümet ile anayasa düzeni savunulamaz ve devlet otoritesi sağlanamazdı. Bu çürümüşlük ve çaresizlik bir “iktidar boşluğu” doğurmuştu. Doğan bu iktidar boşluğu 12 Eylül Harekâtı ile doldurulmuş oldu”¹⁰.

Türkiye’deki köşe yazarlarının o dönemdeki yazıları incelendiğinde güvenlik açısından bazı ortak noktalar bulunmaktadır. Birincisi 12 Eylül öncesi Türkiye’nin güvenliği azalmıştır. İkincisi askeri müdahale sonrası ülke güvenleştirilmiştir.

1961 ve 1982 Anayasaları Arasındaki Farklar ve Güvenlik Yaklaşımındaki Değişimler

1980 yılına kadar Türkiye’de artan siyasi cinayetler, iç savaşa neden olacak düzeye gelmiştir. 12 Eylül müdahalesi böyle bir çatışma ortamından ülkeyi kurtarmıştır. Emre Kongar’a göre 12 Eylül’ü yapanlar uzun süreli amaçları kendi görüş ve anlayışlarında bir toplum yapısı kurmaktır. Bu durum, bir daha demokrasinin kazaya uğramaması anlamına da gelirdi. Ayrıca 12 Eylül harekâtını yapan-

8 Bkz.: Kenan Evren’in 16 Eylül 1980 tarihli basın toplantısı, *Seçme Konuşmalar*, Doğan Kitap.

9 Kenan Evren, *Kenan Evren’in Anıları*, İstanbul, 1991, Milliyet Yayınları, s.149

10 A.g.e., s.150.

lar, ülkeyi 12 Eylül öncesine götüren koşulların 1961 Anayasası'nın ruhundan kaynaklandığı görüşündeydiler. Bu nedenle de yeni Anayasa ve öteki yasalar, 1961 Anayasası'nın kurduğu mekanizmaları yeniden düzenlemeye yönelikti¹¹.

Yeni Anayasanın yapılmasının gerekçelerini Cumhurbaşkanı Kenan Evren şu ifadelerle açıklamaktadır:

*"12 Eylül Harekâtı da dâhil olmak üzere, Silahlı Kuvvetlerimizin görevi sadece kardeş kavgalarını önlemek veya ülkenin ve milletin bütünlüğüne yahut düpedüz devletin varlığına yönelik hayati tehlikeyi ortadan kaldırmakla sona ermemiştir. Devlete yeni bir Anayasa vermek veya mevcut Anayasa'da esaslı birtakım değişikliklerin yapılmasını istemek mecburiyeti geçmişte de doğmuştur. Nitekim şimdide, 1961'de meydana getirilen Anayasa'nın 1971 sonlarında Silahlı Kuvvetler'in de temennileriyle gerçekleştirilen fakat birtakım oyunlarla tam olarak yapılamayan değişikliklere rağmen bir türlü başarılı olamadığı görülmüş ve 1961 Anayasası'nın ortadan kaldırılmasına ve yeni bir anayasanın meydana getirilmesine kesin ihtiyaç hissedilmiştir"*¹².

1982 Anayasası, 1961 Anayasası ile getirilen hükümleri tümüyle sınırlamış ve devletin güvenliği artırılmak istenmiştir. 1982 Anayasası, 1961 Anayasasına göre daha sert bir anayasadır. İki Anayasanın karşılaştırılması şu maddelerle özetlenebilir:

a. 82 Anayasası, değiştirilemeyecek Anayasa maddelerinin sayısını artırmış ve Anayasa değişikliklerinde Cumhurbaşkanı Anayasa değişikliğini halkoyuna sunabilmesi olanağını tanımıştır.

b. 82 Anayasası ile tek Meclis sistemi¹³ benimsenmiştir.

c. Yeni Anayasa ile Başbakan'ın yetkileri artırılmıştır. Her bakan yalnız Meclis'e karşı sorumlu değil, Başbakan'a karşı da sorumludur. Bakanlar, Başbakan'ın önerisi ile Cumhurbaşkanı tarafından görevinden alınabilir.

d. 82 Anayasası yürütmeyi güçlendirmiştir.

e. Özgürlüklerin düzenlenmesi açısından 1961 ve 1982 Anayasalarında düzenlemeler yapılmıştır. Ancak özü itibarıyla temel farklar bulunmaktadır. 61 Anayasası temel hak ve özgürlükler açısından önceliği kişiye vermiş, kişinin özgürleştirilmesi için devleti görevli saymıştır. Diğer taraftan 82 Anayasası ise, önceliği kişiye değil devlete vermiştir.

f. 82 Anayasası 61 Anayasasına göre, daha az katılımcı bir demokrasi modelini benimsemiştir. Buna göre sendikalar, meslek grupları, vakıflar üniversiteler siyasetten uzak tutulmuş ve siyasal partilere de kısıtlamalar getirilmiştir¹⁴.

g. Yeni düzenlemelerle dernekler, odalar, sendikalar, üniversiteler merkezi otoriteye daha fazla bağlandı¹⁵.

11 Emre Kongar, 21. Yüzyılda Türkiye, İstanbul, 1999, Remzi Kitabevi, s.199.

12 Kenan Evren'in yeni Anayasa'yı devlet adına resmen tanıtma programının başlaması dolayısıyla yaptıkları radyo-televizyon konuşması 24 Ekim 1982, Seçme Konuşmalar 12 Eylül 1980/ 6 Kasım 1989, a.g.e., s.248.

13 61 Anayasasının 63. maddesine göre yasama Türkiye Büyük Millet Meclisi, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan oluşmaktadır. Bkz.: <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm>

14 Kemal Gözler, "1982 Anayasasının Hazırlanması", <http://www.anayasa.gen.tr/1982anayasasi.htm>

15 Ayrıntılı bilgi için bkz.: A. Ş. Gözübüyük, a.g.e., s.s.207-208.; Emre Kongar, a.g.e., s.s.198-199.

1961 Anayasasının getirdiği düzenlemeler 1982 Anayasası ile sınırlandırılmış bir bakıma Türkiye Cumhuriyeti devleti güvenlikleştirilmiştir. 82 Anayasasının getirdiği yenilikler, teorik açıdan realist bakış açısını yansıtmaktadır. Bunun en belirgin örneği 82 Anayasasında bireyin devlet için varlığı esas alındığında görülmüştür. 61 Anayasasındaki liberal söylemler, 82 Anayasasında sınırlandırılmıştır.

1983-1990 Yılları Arasındaki Güvenlik Yaklaşımındaki Değişimler

1982 Anayasası çerçevesinde Türkiye’de sivil toplum, insan hakları ve demokrasi konularında olumsuz gelişmeler yaşanırken, Turgut Özal’ın başbakanlığı döneminde liberal ekonomik politikalar sonucunda Türkiye Cumhuriyeti büyük bir ekonomik sıçrayış gerçekleştirmiştir¹⁶.

Söz konusu dönemde Turgut Özal’ın ekonomideki liberal uygulamaları dış politika alanlarında da çoğu kez uygulanmıştır. Gülistan Gürbey’e göre Özal’ın dış politikadaki uygulamaları fırsatları değerlendirme ve fırsatlardan yararlanma özelliklerini İran-İrak savaşında izlenen siyasi çizgide görmek mümkündür. Tarafsızlık politikası ile iki ülke arasında yoğun bir ekonomik işbirliğine gidilmiştir¹⁷. Özal’ın ekonomi ve siyaset arasında kurmaya çalıştığı kuvvetli bağ, ayrıca dış gezilerinde beraberinde götürdüğü insanlardan belli olmuştur. Türk işadamlarını dış gezilerde yanında götürmesi dış politikanın sadece siyasetçilerle değil farklı gruplarla da yapılabileceğini göstermiştir.

Özal’ın liberal politikasının temelini oluşturan bir diğer nokta uluslararası serbest ticaret sistemine olan bağlılığıdır. Özal, ticaretin ağırlığının Avrupa’nın dışına dağıtılması gerektiğine inanıyordu. Bu bölgeler Karadeniz, Orta Doğu, Orta Asya ve Uzak Doğu idi.

Bu bağlamda dış politika analizi yapıldığında Türkiye’nin Orta Doğu politikasındaki¹⁸ değişimleri görmek mümkündür. Türkiye, 15 Kasım 1988 tarihinde ilan edilen “sürgünde Filistin devletini” ilk tanıyan ülke olmuştur. Bununla birlikte Türkiye, İsrail’e karşı düşmanca bir tavır da takınmamıştır. 1986 yılında İsrail’e yeniden elçi atayarak ekonomik ilişkileri geliştirmiştir. Filistin Sorununda dengeleme politikasının gerçekleştiği söylenebilir. Türkiye’nin Filistin Sorununa karşı teorik açıdan liberal bir yaklaşım tarzı sergilediği görülmektedir.

Benzer bir yaklaşım tarzı Türkiye-İran ilişkilerinde görülmektedir. 1979 yılında İran’da yapılan devrim sonucunda şah yönetimi yıkılmış bunun sonucunda mollaların yönetiminde İslam rejimi kurulmuştu. İran devrimi gerçekleştiğinde Türk-İran ilişkilerinin geçmişine bakan herkes ilişkilerin kötüye gideceğini tahmin ediyordu. Ancak ilişkiler kötüye gitmedi aksine daha da iyi bir seyir takip etti. İran’ı terk ederek Sovyet Rusya’nın nüfuzuna girmek istemeyen Türkiye, açıkça İran karşıtı bir tutum içine girmede. Bu yüzden, Tahran’da bulunan ABD büyükelçilerinin rehin alınmasının ardından, Kasım 1980’de İran’a ambargo koyan ABD’nin

16 Ramazan Gözen, “Türk-Amerikan İlişkileri ve Türk Demokrasisi : Realist Bağlantı”, *Türkiye’nin Dış Politika Gündemi Kimlik, Demokrasi, Güvenlik*, Ankara, 2001, Liberte Yayınları, s.95.

17 Gülistan Gürbey, “Özal’ın Dış Politika Anlayışı”, (ed.: İhsan Sezal, İhsan Dağı), İstanbul, 2003, s.296.

18 Türkiye’nin hükümet bazında İsrail aleyhine verdiği ilk karardır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Şule Kut, “Filistin Sorunu ve Türkiye”, (der.: Haluk Ulman), *Orta Doğu Sorunları ve Türkiye*, İstanbul 1991, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Yay.

uygulamasını takip etmeyi kabul etmemiştir¹⁹. Türkiye en başından beri yeni rejimi kabul etti, resmen tanıdı ve müdahaleye yanaşmadı. İran devriminin gerçekleştiği sırada Türkiye'de Ecevit hükümeti işbaşında olup gerek Ecevit gerekse Dışişleri Bakanı Gündüz Ökçün, hem İran'daki Şah rejimine iyi gözle bakmamış hem de CENTO'ya karşı çıkmışlardı²⁰. Diğer taraftan Türkiye, İran'ın 1920 yıllarında olduğu gibi kaos ortamına düşüp bölünmesinden korkmaktaydı. Böyle bir durumda Sovyet Rusya, İran'a müdahale edebilir sonrasında İran'da doğacak iktidar boşluğu Kürt milli hareketini güçlendirebilirdi. Türkiye'nin İran'daki yeni oluşumu desteklemesinin bir nedeni de ekonomik ilişkilerdi. Türkiye'nin kötüye giden ekonomisi için İran, iyi bir ortaktı. İki ülke arasındaki ticaret, 1980'den 1985'e kadar 1 milyar dolardan 2.5 milyar dolara çıktı²¹. Demirel Hükümeti de İran ile olan ilişkilerde olumlu yaklaşımı sürdürmüş örneğin ABD elçiliği baskınını kınamış ve ABD öncülüğündeki ekonomik ambargoya katılmamıştır. 1984 yılından itibaren PKK eylemlerinin artmasından sonra İran sınır güvenliği meselesinde Türkiye'yi memnun etmek için bir güvenlik anlaşması imzalamıştır. Buna karşılık Irak-İran savaşı sırasında İran'ın Irak Kürtlerine desteği ve Kuzey Irak'ta cephe açarak ilerlemesi Türkiye'de endişe yaratmış ve savaşın sonuna kadar da ilişkileri gerginleştiren bir etken olarak kalmıştır.

1985'te Türkiye, İran ve Pakistan arasında Ekonomik İşbirliği Örgütü kurulmuş ve 1992 yılında Azerbaycan ve beş Orta Asya Cumhuriyetlerinin katılımıyla (*yaklaşık 300 milyonluk bir nüfusla*) önemli bir potansiyel haline gelmiştir.

1979 yılında İran'da gerçekleşen devrimden sonra iç karışıklık artmış bunu fırsat bilen Saddam Hüseyin, Basra Körfezinde etkili olmak için saldırıya geçerek Irak-İran savaşı başlatmıştır.

Zengin petrol yatakları üzerinde meydana gelen savaş nedeniyle petrol dış satımı yavaşlamıştır. Bu yüzden kendi çıkarlarını düşünen Batılı devletler savaşa dolaylı olarak karışmaya başlamıştır.

İran-Irak savaşında, Suriye ve Libya İran'ı desteklemiş Suudi Arabistan ve Kuveyt ile diğer Arap devletleri Irak'ı desteklemişlerdir.

Amerika Birleşik Devletleri, savaşın başlarından itibaren tarafsız kalmayı ve İran ile Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması gerektiği hususunda tavır takındı. Ayrıca, Sovyetler Birliğinin Hürmüz boğazındaki etkinliğini kırmaya çalışmıştır. Savaşın sonlarına doğru da Irak'tan yana tavır sergilemiştir.

Sovyetler Birliği ise İran-Irak savaşında belli bir rol oynayarak, ABD'ye karşı İran'ın tarafını tuttu. Diğer taraftan, Afganistan sorunu nedeniyle İran'a yaklaştı.

Avrupa ülkeleri ise, savaş karşısında tarafsız kaldılar. Fakat İran'daki rejimin tutum ve davranışlarından dolayı Irak'a yakın göründüler.

Türkiye ise savaşın başlaması ile hem ilgiyi başka yönlerle kaydırmış hem de her iki ülke için ticari alanda yeni imkânlar yaratmıştır. Böylece Türkiye'nin Irak-

19 William Hale, *Türk Dış Politikası 1774-2000*, (çev.: Petek Demir) İstanbul, 2003, Arkeoloji ve Sanat Yay., s.180.

20 Kamuran Gürün, *Fırtınalı Yıllar: Dışişleri Müsteşarlığı Anıları*, İstanbul, 1995, Milliyet Yay., s.s.35-36.

21 Robert Olson, *Türkiye-İran İlişkileri*, (çev.: Kezban Acar), I California, 2004, s.12.

İran savaşında tarafsız bir politika izlemesi prestijini arttırmıştır. İran-Irak savaşında ise Türkiye'nin izlediği strateji liberal yaklaşımın başarıyla uygulanmasıdır.

Güvenlik açısından Irak-İran savaşı değerlendirildiğinde Türkiye'nin tarafsızlık politikası liberal teorisyenlerin savaş karşıtı söylemleri ile örtüşmektedir.

1-1980'lerde Türkiye'nin güvenlik algılayışındaki göstergelerden biri Kıbrıs sorunudur. Türkiye'de 12 Eylül 1980 müdahalesi olunca, dış politikada duraklamalar meydana gelmiştir. 18 Ekim 1981'de Yunanistan'daki genel seçimler sonucunda Papandreu'nun iktidara gelmesiyle, bir yandan Türk-Yunan ilişkileri gerginlik dönemine girerken diğer yandan Kıbrıs meselesi konusundaki görüşmelerde bir isteksizlik meydana gelmiştir²². Kıbrıs Türkleri bağımsızlıklarını güvence altına almak için 15 Kasım 1983'te bağımsız Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır.

Yeni kurulan Kuzey Kıbrıs Türk Devletini ilk tanıyan ülke Türkiye oldu ikinci tanıyan devlet Bangladeş olmuştur. Buna karşılık Yunanistan ve Kıbrıs Rum Yönetimi bağımsız Kıbrıs Türk devletini tanımadılar ve dünya kamuoyunda büyük bir kampanya başlattılar. Başta ABD olmak üzere İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliği bağımsızlık kararına şiddetle tepki gösterdiler. Ayrıca İngiltere, B.M. Güvenlik Konseyine başvurarak, bağımsızlık bildirgesinin geri alınmasını ve adada Kıbrıs Cumhuriyetinden başka hiçbir devleti tanımayacaklarını belirten bir karar almasını istedi. Güvenlik Konseyi bu isteği bir çekimser oy ve bir kararsız oya karşılık 13 oy ile kabul etti.

Türkiye'nin jeopolitik coğrafyası içinde Kıbrıs'ın özel bir yeri vardır. Bu yüzden, Türkiye, Kıbrıslı Türklerin Rum hâkimiyetine girmesine karşı olmuştur. Mustafa Çufalı'ya göre Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin ilanından sonra Türkiye'yi uluslararası politikada en çok zorlayan konu Kıbrıs problemidir²³.

1980'lerde Yunanistan ile karasuları, kıta sahanlığı, adacıkların konumu ve hava sahasının genişliği ile ilgili sorunları bulunan Türkiye'nin 1974 yılından itibaren sorunlarını çözememiştir. Yunanistan Ege kara sularını 1936'da 6 mile çıkarmış olmasına rağmen Türkiye 1964'te bu uygulamaya geçmiştir. 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku sözleşmesine göre karasularını 12 mile çıkarma hakkı olduğunu iddia etmektedir²⁴. Ege denizindeki kara sularını 12 mile çıkarması durumunda Ege'nin % 63.9'luk kısmı Yunanistan'ın olacaktır. Bu durumda Yunanistan ticaret gemilerini kontrol etme hakkına sahip olacak ve savaş gemilerinin geçişini durdurabilecektir. Yunanistan'la güvenliğimizi etkileyen başka bir konu kıta sahanlığı meselesidir. Bir ülkenin kıta sahanlığı karasularından 200 mile kadar olan karanın deniz altındaki kullanım hakkıdır ve o ülke ekonomik amaçlı araştırma yapabilir. Yunanistan'ın iddiası adaların da kıta sahanlığı olduğudur. Bu durumda Yunanistan adalarının 200 mile kadar olan kısmında ekonomik kullanım hakkı olduğunu belirtmesidir. Türkiye ise adaların, kıta sahanlığı dâhilinde olduğuna itiraz etmektedir²⁵.

22 Mehmet Gönübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Ankara 1996, Siyasal Kitabevi, s.604.

23 Mustafa Çufalı, "21. Yüzyılda Türkiye'nin Bölgesel Sorunları ve Öneriler", *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, (ed.: İdris Bal), Ankara, 2004, Nobel yayınları, s.845.

24 A.g.m., s.845.

25 Selçuk Demirsoy, "Ege Denizi Kıta Sahası Sorunu", http://www.maden.org.tr/resimler/ekler/91d1b4d82419de8_ek.pdf

1980'li yıllarda Türkiye'nin iç ve dış güvenliğini doğrudan etkileyen gelişmelerde yaşanmıştır. Bunlardan biri PKK sorunudur ikincisi ise PKK'ya lojistik destek veren Suriye'dir. 1970'li yıllardan sonra Hafız Esad'ın liderliğinde Türkiye ile ilişkilerini düzeltme çabası içine girmiştir. Ancak Güneydoğu Anadolu Projesinin telaffuz edilmesi ile birlikte Suriye'nin teröre verdiği destek Türkiye'nin güvenliğini ciddi şekilde etkilemiştir. Özellikle ASALA ve PKK terör örgütlerine verdiği lojistik ve askeri desteğin sonucunda istenmeyen olayların yaşanmasına neden olmuştur. Türkiye, 1983'te Suriye'ye nota vererek ASALA militanlarını ülkesinden çıkarmasını talep etmiştir. Ancak 1983 yılından sonra ASALA'nın yerini PKK terörü almıştır. Ercan Karakoç'a göre Suriye'nin PKK'yı desteklemesinin üç nedeni vardır:

"1. Suriye, Türkiye'nin su kaynakları üzerine baskı yaparak, Türkiye'nin bu kaynakları GAP çerçevesinde kullanmasına ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde büyük bir refah alanı yaratmasına tahammül edememektedir. Böyle bir refah alanı, Suriye'nin Türkiye içindeki sorunlara müdahalesi için gereken zemini ortadan kaldıracaktır. Suriye, ayrıca Türkiye'nin su kaynaklarını GAP alanının sulanması için aşırı derecede kullanarak yetersiz ve kirli suyu Suriye'ye yollayacağı korkusu içindedir.

2. Suriye, Türkiye'ye karşı konvansiyonel bir savaş sürdüremeyeceği için, daha ucuz ve çok düşük maliyetli dolaylı örtülü savaş sürdürerek Türkiye'yi ekonomik kaynaklarını, PKK'yı kontrol altına almak için zorlamıştır.

*3. Bu iki stratejik hedefin eşgüdümü ortaya, Büyük Suriye hedefine ulaşmada uygun bir ortam çıkarmaktadır. Uzun süren ve yıpratıcı olan bir iç savaş sonucunda yorgun düşen Türkiye'den uygun anda Hatay'ı kopartmak, Suriye'nin diğer stratejik hedefi olarak bilinmektedir"*²⁶.

Türkiye'nin 1983 yılında Suriye'ye notalar vererek ASALA terör örgütünün militanlarını Suriye topraklarında barınmasını son vermesini istemiş buna karşılık Suriyeli yetkililer, teröristleri İran topraklarına kaydırmışlardır. 1983'te ASALA terörünün azalmasına karşın yerine Türkiye'nin güvenliğini uzun süre bozacak yeni bir terör dalgası PKK adıyla ortaya çıkmaya başlamıştı. 1984 yılında ilk eylemlerini gerçekleştiren örgüt merkez olarak Suriye'yi kullanmıştır. Ayrıca, Hafız Esad'ın kardeşi Rıfat Esad, PKK'nın Suriye ve Lübnan makamları ile olan ilişkilerini düzenliyor ve uyuşturucu trafiğini organize ediyordu²⁷. Dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Kenan Evren, 1984 yılında Hafız Esad'a teröre karşı ortak hareket etmeyi teklif etmiş, bu teklife Esad, olumlu yanıt vermiştir. 1985 yılında Şam'da "Sınır Güvenliği Protokolü imzalanmıştır. 17 Eylül 1986 tarihinde PKK merkez komitesi Şam'da bir toplantı yaparak, Türkiye'nin büyük şehirlerinde eylem planı yapma kararı almıştır. Bu kararı almalarının nedeni Türkiye'nin sınır ötesi operasyonlarının başarılı olmasıdır²⁸. 1986 yılının sonlarına doğru, Suriye adına casusluk yaptıkları iddiasıyla 24 kişi gözaltına alınmıştır. Ağustos 1986'da Kırıkkale Mühimmat Fabrikasındaki patlamayı kendilerinin yaptığını itiraf etmiştir. Ayrıca yakalanan bu kişiler, GAP tünellerini sabote etmek niyetinde olduklarını itiraf etmişlerdir²⁹. Türkiye, Suriye'nin PKK'ya olan desteğini kesebilmek için daha fazla su vereceğini açıklamış ve bu amaçla

26 Ercan Karakoç, "Türkiye-Suriye İlişkileri", IV. Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu, Elazığ, 2004, s.448.

27 A.g.m., s.449.

28 A.g.m.

29 A.g.m.

Barış Suyu projesiyle Suriye'ye daha fazla su verilmesini sağlamıştır. Türkiye'nin tüm iyi niyetine rağmen Suriye'nin teröre olan desteği devam etmiştir. 1989'dan itibaren Suriye'den Türkiye'ye sızmalar tekrar artmıştır. Ayrıca Suriyeli yetkililer PKK'ya olan desteğini kamuoyuna açıklayabilmişlerdir. Ekim 1989'da Almanya'nın Duesseldorf kentinde yargılanan 19 PKK'lının duruşmaları esnasında Suriye devlet başkanının kardeşi Cemil Esad Alman Mahkemesini suçluyor ve şunları söylüyordu:

*"Suriye özgürlük için mücadele eden Ortadoğu'daki milletlerin destekleyicisi olan bir ülkedir. Devlet Başkanı Hafız Esad gibi ben de özgürlüğü için mücadele eden PKK'nın destekçisiyim. Kürt halkı, kendi geleceğini belirtmesi gerekir."*³⁰ diyerek açıkça terör örgütüne destek vermiştir.

1980-1990 yılları arasında Türkiye-Suriye ilişkileri terör ve su kaynakları konusu etrafında şekillenmiştir. Ancak bu sorunlar bu dönemde çözülmemiş ve Türkiye için ciddi güvenlik zafiyeti ortaya çıkarmıştır.

Özallı yıllar aynı zamanda laiklik tartışmalarının yoğunlaştığı, imam hatip liselerinin sayısının arttığı, okul kitaplarında ve devlet radyo ve televizyonlarında dinsel motiflerin çoğaldığı bir dönemdir. Bu değişimlerin sonucunda üniversitelerde türban takma yasağı Türkiye'nin iç güvenliğini tehdit eder boyuta gelmiştir. 1988 yılında ANAP, meclisten türban takılmasına izin verecek bir yasa geçirmiş ancak Cumhurbaşkanı Kenan Evren bu yasayı Anayasa Mahkemesi'ne havale etmiştir. Anayasa Mahkemesi yasayı reddetmiş ve hükümetin tüm çabaları ile türban takılmasına izin verecek bir yasa geçirmiştir³¹. Bu tartışmaların getirdiği sonuçlar ise çok acı olmuş ve 1990 yılında Türkiye'nin yetiştirdiği iki seçkin insan Muhammed Aksoy ve Bahriye Üçok öldürülmüşlerdir.

Güvenlik açısından değerlendirildiğinde görülmektedir ki parlamenter sistemin yerleşmesiyle gerçekleştirilen liberal politikalar ekonomik anlamda Türkiye'yi zenginleştirmiştir. Özellikle ithalat ve ihracat rakamları bu zenginleşmenin göstergesidir. Dış politika çerçevesinde uygulanan yumuşak politikalar bazı dönemlerde Türkiye'yi çıkmaza sokmuştur. Örneğin Suriye'nin PKK terör örgütüne desteği liberal politikalar ile çözümlenememiştir. Bu sorun 1990'lı yılların sonunda Türkiye'nin sert bir tavır alması sonucunda çözüme kavuşmuştur.

Sonuç

1980-1990 yılları arasında Türkiye'nin güvenlik yaklaşımındaki değişimler iki ayrı döneme ayrılmaktadır. Birinci dönem 12 Eylül 1980 askeri harekâtından sonra askerlerin yönetimde etkin olduğu dönemdir. İkinci dönem ise 1983 yılından sonra parlamenter sistemin yeniden yapıldığı, sivillerin etkin olduğu bir dönemdir.

Askeri yönetimin hâkim olduğu birinci dönemde devletin güvenliği ve bekası birinci öncelik olmuştur. Bu yüzden sıkıyönetim uygulamaları ve gerekli yasal düzenlemeler yapılmıştır.

30 A.g.m., s.450.

31 Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul 1993, (çev.: Yasemin Saner Gönen), İletişim yay., s.421.

Bu dönemde yapılan en büyük yasal düzenleme yeni anayasadır. 1982 Anayasası, dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren'e göre 1961 Anayasasının yetersizliklerini ortadan kaldırmak için yapılmıştır³².

12 Eylül müdahalesi ve 1982 Anayasası analiz edildiğinde realist okulun amaçlarına uygun hareket edildiği görülmektedir. Birinci dönemdeki koşullar incelendiğinde şu tespitleri yapabiliriz:

1. Birey, devlet için vardır.
2. Devlet tehditleri ortadan kaldırmak için silahlı gücünü sonuna kadar kullanabilir.
3. Anarşi ve terör ortamı güçlü bir merkezi devlet ile ortadan kaldırılabilir.
4. Yeni Anayasa ile devlet daha fazla güvenikleştirilebilir.

İkinci dönemdeki güvenlik yaklaşımlarında birçok farklılıklar bulunmaktadır. 1983 yılından sonra yapılan genel seçimlerde Turgut Özal'ın liderliğindeki Anavatan Partisi birinci olmuş ve Türkiye demokratik süreci yeniden yaşamaya başlamıştır.

Turgut Özal'ın dışı açılmaya yönelik liberal politikaları her alanda kendini hissettirmiştir. Birincisi bu dönemde Türkiye'nin komşuları ile olan ilişkileri incelendiğinde uzlaşmacı bir dış politika çizgisi izlendiği görülmektedir. Örneğin Türkiye'nin İran-Irak savaşında tarafsız bir politika izlemesi ve her iki devlet ile ekonomik olarak işbirliği içerisinde olması liberal politikaların uygulandığını göstermektedir. Ayrıca PKK terör örgütüne açıkça destek vermekten çekinmeyen Suriyeli yetkililerle olan sorunlarımızı, Türk yetkililer, diplomatik kurallar çerçevesinde çözümlemek için çaba sarfetmiştir. İkincisi ise özellikle iç politikada din alanında getirilen serbestlikler sonrasında laiklik tartışmaları artmış ülke ciddi güvenlik sorunu ile karşı karşıya kalmıştır.

Her iki dönem arasındaki ayrışmalar özellikle güvenlik yaklaşımında açıkça görülmektedir. Bunun nedeni sadece Türkiye'nin iç dinamikleri değildir. Uluslararası konjoktürde, yaşanan siyasi ve ekonomik değişimler Türkiye'nin güvenlik algılayışındaki değişimlerle örtüşmektedir.

32 24 Ekim 1982, Seçme Konuşmalar 12 Eylül 1980/ 6 Kasım 1989, *a.g.e.*, s.248.

KAYNAKÇA

- BALDWIN, David, "Güvenlik Kavramı", (çev. Çiğdem Şahin), *Avrasya Dosyası (Güvenlik Bilimleri Özel)*, C.9, S.2. Yaz, 2003.
- BURCHILL, Scott, "Liberalism", *Theories of International Relations*, Macmillan, China, 2001.
- ÇÖLAŞAN, Emin, *24 Ocak Bir Dönemin Perde Arkası*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1983.
- ÇUFALI, Mustafa "21. Yüzyılda Türkiye'nin Bölgesel Sorunları ve Öneriler", *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, (ed.: İdris Bal), Nobel yayınları, Ankara 2004.
- DEDEOĞLU, Beril, *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, Derin Yayınları, İstanbul, 2003.
- DONNELLY, Jack, "Realism", *Theories of International Relations*, Macmillan, China, 2001.
- DURSUN, Davut, *12 Eylül Darbesi (Hatıralar, Gözlemler, Düşünceler)*, Şehir Yay., İstanbul 2005.
- EVREN, Kenan, *Kenan Evren'in Anıları*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1991.
- GÖNLÜBOL, Mehmet, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996.
- GÖZEN, Ramazan, "Türk-Amerikan İlişkileri ve Türk Demokrasisi : Realist Bağlantı", *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi Kimlik, Demokrasi, Güvenlik, Liberte Yayınları*, Ankara, 2001.
- GÖZLER, Kemal, "1982 Anayasasının Hazırlanması", <http://www.anayasa.gen.tr/1982anayasasi.htm>
- GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, *Açıklamalı Türk Anayasaları 1876, 1921, 1924, 1961, 1982 Anayasalarının Yapılışları, Özellikleri ve Yapılan Değişiklikler*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005.
- GÜRBAY, Gülistan, *Özal'ın Dış Politika Anlayışı*, (ed.: İhsan Sezal, İhsan Dağı), İstanbul, 2003.
- GÜRÜN, Kamuran, *Fırtınalı Yıllar: Dışişleri Müsteşarlığı Anıları*, Milliyet Yay, İstanbul, 1995.
- HALE, William, *Türk Dış Politikası 1774-2000*, (çev.: Petek Demir), İstanbul, 2003, Arkeoloji ve Sanat Yay.
- KARAKOÇ, Ercan "Türkiye-Suriye İlişkileri" , *IV Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu*, Elazığ, 2004.
- KAYA, Sezgin, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye'nin Değişen Ulusal Güvenlik Algılaması ve Politikaları", *Avrasya Dosyası*, 2005, C.11, S.2.

- Kenan Evren'in 16 Eylül 1980 tarihli basın toplantısı, *Seçme Konuşmalar*, Doğan Kitap.
- Kenan Evren'in radyo-televizyon konuşması 24 Ekim 1982, *Seçme Konuşmalar*, 12 Eylül 1980/6 Kasım 1989.
- KONGAR, Emre, 21. *Yüzyılda Türkiye*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999.
- KUT, Şule "Filistin Sorunu ve Türkiye", (der. Haluk Ulman), *Orta Doğu Sorunları ve Türkiye*, İstanbul 1991, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Yay.
- NİCHOLSON, Michael, *International Relations*, New York, 2002.
- MACMİLLAN Olson, Robert, *Türkiye-İran İlişkileri*, (çev. Kezban Acar), California, 2004.
- THORSEN, Dag Einar and Lie, Amund, "What is NeoLiberalism", <http://www.statsvitenskap.uio.no/ISVprosjektet/neoliberalism.pdf>
- Türkiye İstatistik Yıllığı* (1971), Ankara, 1973, Devlet İstatistik Enstitüsü yay.
- Türkiye İstatistik Yıllığı* (1979), Ankara 1979, Devlet İstatistik Enstitüsü yay.
- WALTZ, Kenneth N., *Theory of International Politics*, McGraw-Hill, California, 1979.
- WILLIAMS, Phil Donald M. Goldstein, Jay Shafritz (ed.), *Classic Readings and Contemporary Debates in International Relations*, Wodworth publication, U.S.A. 2006.
- YALÇIN, Kemal "Türkiye'nin Güvenliği Sorunu, Terörizm ve İran", *Avrasya Dosyası*, Yaz, 1995, C.2.
- ZÜRCHER, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, (çev.: Yasemin Saner Gönen), İletişim yay, İstanbul, 1993.